Indische Letteren

Tijdschrift van de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde

Op reis in Nederlands-Indië

Indische Letteren

Tijdschrift van de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde

Onder auspiciën van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden

Redactie
Arnoud Arps, Jacqueline Bel, Petra Boudewijn, Marijke Denger, Rick Honings (hoofdredacteur), Geert Onno Prins, Nick Tomberge (secretaris), Coen van 't Veer (penningmeester) en Peter van Zonneveld (voorzitter)

www.indischeletteren.nl ISSN 0920-6949 ISBN 9789087049782

Hoofdredacteur: Rick Honings, e-mail: r.a.m.honings@hum.leidenuniv.nl

Tekstredactie: Susanne Onel

Penningmeester: Coen van 't Veer, e-mail: coenvantveer@online.nl

Ledenadministratie, productie en distributie
Uitgeverij Verloren BV, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum, Tel.: 035-6859856 | e-mail: bestel@verloren.nl

Inhoud

Redactioneel 249
Rick Honings, *'Eene stalen ziel in een metaal ligchaam'. De reis van N.W. Schmal, vrijwillige jager te paard op Java* 253
Sylvia van Zanen & Andreas Weber, *Schreeuwende apen, zingende vogels en fluitende kogels. Natuuronderzoek op Sumatra in oorlogstijd (1833-1834)* 279
Mikko Toivanen, *Kinderen van het imperium. Corry en Hugo Loudon op reis naar Indië in 1871-1872* 301
Emma Hooghwinkel, *Beladen erfgoed in Batavia. Vier reizigers over imperialisme en (anti)-kolonialisme tijdens het interbellum* 320
Nick Tomberge, *Herbergen en hotels, pensions en* pasanggrahans*. Europese accommodaties in Nederlands-Indië* 336
Uitnodiging lezingenmiddag februari 2022 357
Verschenen: *Het land van 'Oosterzonnegloed'* 358

Afbeelding omslag: Pieter van Oort, tekening van de waterval 'Penganten' bij Bandung. Aquarel over potlood, op papier. Getekend op Java, circa 1832. Collectie Centraal Museum Utrecht, 10530.

‘Eene stalen ziel in een metaal ligchaam’

De reis van N.W. Schmal, vrijwillige jager te paard op Java

Rick Honings

‘Er behoort eene stalen ziel in een metaal ligchaam, om al de rampen te wederstaan, die den soldaat in Indië treffen’, schreef de Zierikzeese boekhandelaar Nicolaas Willem Schmal (1796-1837) in *De reis van onderofficieren en soldaten naar de Oost-Indiën* (1832). Het ergerde hem dat er een verkeerd beeld bestond van militairen die naar Indië gingen: ‘Hunne dood wordt den meesten tijd aan losbandigheid en liederlijkheid toegeschreven, en ligtzinnigheid en misstappen vroeger in Europa begaan worden nog opgehaald en aangevoerd ten bewijze [dat] er niet veel anders dan een spoedige dood van den losbol te wachten ware.’ Omdat hij nog nooit een waarheidsgetrouw beeld van de ‘soldatenstand’ had gelezen, nam hij zich voor om Nederlands-Indië te beschrijven ‘zoo als het voor dien stand werkelijk is’.[1]

In de Nederlands-Indische literatuurgeschiedenis is Schmal volstrekt vergeten: ik heb geen enkele publicatie kunnen vinden waarin zijn naam zelfs maar wordt genoemd. Wie zijn naam intikt op internet, krijgt vrijwel geen resultaten. Hoe hij eruitzag, is evenmin bekend; een portret van Schmal is niet overgeleverd. Ook in Rob Nieuwenhuys’ *Oost-Indische spiegel* (1972) komt zijn naam niet voor.[2] Dat is niet verwonderlijk. Behalve het al genoemde boekje publiceerde Schmal slechts één andere tekst: het twaalf strofen tellende dichtstuk *Mijne gedachten over de cholera-morbus (Aziatische braakloop), voor mijne stad- en landgenooten te Zierikzee* (1832). Daarnaast zijn er twee prenten van de Sint-Lievensmonsterkerk in Zierikzee, die in de nacht van 6 op 7 oktober 1832 vrijwel geheel afbrandde, bewaard gebleven. Volgens het bijschrift werden ze gemaakt naar tekeningen van Schmal.

Dat Schmal onbekend is, is jammer, niet omdat hij een groot schrijver was – want dat was hij niet – maar omdat hij een bijzonder beeld schetste van Indië in de vroege negentiende eeuw: op basis van zijn ervaringen als militair. Hoewel er internationaal wel is geschreven over de rol van geweld in relatie tot kolonialisme,[3] is er in het veld van de *travel writing studies* nog nauwelijks aandacht besteed aan het perspectief van militaire reizigers in oorlogssituaties. Gert Oostindie schreef het boek *Soldaat in*

De St. Lieve Monster kerk te Zierikzee, daags voor het afbranden op den 6den October 1832. *Steendruk van H. Dessaur, te Middelburg, naar een tekening van N.W. Schmal [1832]. Collectie Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, deel II, nr. 1964.*

Het afbranden der St. Lieve Monster Kerk te Zierikzee in den nacht tusschen den 6den en 7den October 1832. *Steendruk van H.J. Dessaur, te Middelburg, naar een tekening van N.W. Schmal, [1832]. Collectie Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata, deel II, nr. 1965.*

Indië, waarin hij op basis van brieven, dagboeken, gedenkboeken en memoires van militairen een beeld schetst van het geweld dat door de Nederlanders werd gebruikt tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog.[4] De reisteksten van negentiende-eeuwse militairen in Indië hebben nog nauwelijks aandacht gekregen; als dat al eens gebeurde, dan alleen vanuit een biografisch perspectief, zoals in het geval van Maurits Ver Huell.[5]

Uniformvoorstelling van een huzaar te paard, cavalerie van het Nederlands Indische leger, uit de periode 1820-1825, prent door Jean Baptiste Madou. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

Nicolaas Willem Schmal zag op 5 oktober 1796 het levenslicht in Voorburg, waar hij ook opgroeide. Op 14 mei 1820 trouwde hij met Helena Renaud (1794-1831), die eveneens in Voorburg geboren en getogen was.[6] Met haar stichtte hij een gezin. In vijf jaar tijd kregen ze drie dochters: Wilhelmina Helena (1821-1908), Sanderina Johanna (1822-1903) en Catharina Johanna Carolina (1825-1918). Schmal werd tweede luitenant bij de 'kurassiers' (cavaleriesoldaten te paard), gestationeerd in Haarlem.[7] Eind 1829 vertrok hij naar Indië. Waarschijnlijk werd hij ernaartoe gestuurd in verband met de Java-oorlog – de strijd tegen Diponegoro en de zijnen, die toen hevig woedde.[8] Op 27 oktober 1829 riep Schmal in de krant eventuele schuldeisers op om zich te melden bij de kapitein-kwartiermeester van het Algemeen Depot van de landmacht in Harderwijk.[9] Op 3 november van datzelfde jaar vertrok hij uit Haarlem en op vrijdag 13 november reisde hij aan boord van het fregat *Aurora* van kapitein J.C. Hahn via Kaap de Goede Hoop naar Indië. Daar werd hij aangesteld als tweede luitenant bij de 'Vrywillige Jagers te paard op Java'. Begin juni 1830 volgde zijn bevordering tot eerste luitenant.[10]

Schmal zou maar kort in Indië blijven. In 1832 vestigde hij zich als boekhandelaar in Zierikzee. Datzelfde jaar gaf hij de brochure *De reis van onderofficieren en soldaten naar de Oost-Indiën* uit. Hoewel hij daarin weinig bijzonderheden mededeelde over zijn eigen lotgevallen, kunnen we uit zijn observaties afleiden hoe hij zijn verblijf in de kolonie ervaren heeft. Indië werd volgens hem ten onrechte voorgesteld als een wereld van oneindige mogelijkheden: het was eerder een land van koper dan van goud. Voor soldaten was de diensttijd daar een 'ellendige boel'. Schmals publicatie was bedoeld om manschappen die ernaartoe wilden, een beeld te geven van de 'rampen' die hen daar konden treffen. Het was niet zijn bedoeling om ze af te schrikken – omdat 'de Koloniën toch volstrekt troepen noodig' hadden – maar om de 'zuivere waarheid' te vertellen.[11] Hij besloot zijn boekje met een gedicht, waarin hij jongelieden op het hart drukte om zich het gezegde 'Oost West, thuis best' goed in de oren te knopen:

> O, die zuchten, o, die tranen, aan het eind der aard gestort,
> Zijn zoo bitter, zijn zoo treurig, daar reeds d'aarde een helle wordt.
> Wilt g'op aard het al genieten, wat een sterv'ling ooit hier vindt,
> Zoekt op uw geboorteplekje, eene Ega waar ge 't brood voor wint.[12]

Het door Schmal geschetste beeld van Indië was weinig aanlokkelijk. Toch vertrokken in de loop der tijd veel jonge mensen in krijgsdienst naar de kolonie. Zij hadden de taak om de orde en rust te bewaren en zo nodig de strijd aan te binden met inheemse 'opstandelingen'. Soldaten maakten deel uit van de bezettende macht die erop toezag dat de inheemse bevolking onder controle gehouden werd. In een tijd waarin het Nederlandse gezag nog niet overal gevestigd was, hadden zij een belangrijke taak te vervullen. Zij waren de 'bewakers' van de kolonie. Wat schreef Schmal over zijn reis naar en in Indië? Op welke manier representeerde hij de Javaanse bevolking, die hij als militair geacht werd te 'bewaken'? En in hoeverre legitimeerde Schmal de militaire aanwezigheid van de Nederlanders in de kolonie?

De reis naar Indië

Schmal publiceerde zijn boekje, omdat de bestaande reisbeschrijvingen van Indië volgens hem tekortschoten. Die richtten zich vooral op kooplieden, ambtenaren, planters en burgers: 'U krijgskameraden heeft men meest altijd vergeten.' Over de ware, 'rampspoedigen' situatie van soldaten in Indië had Schmal naar eigen zeg-

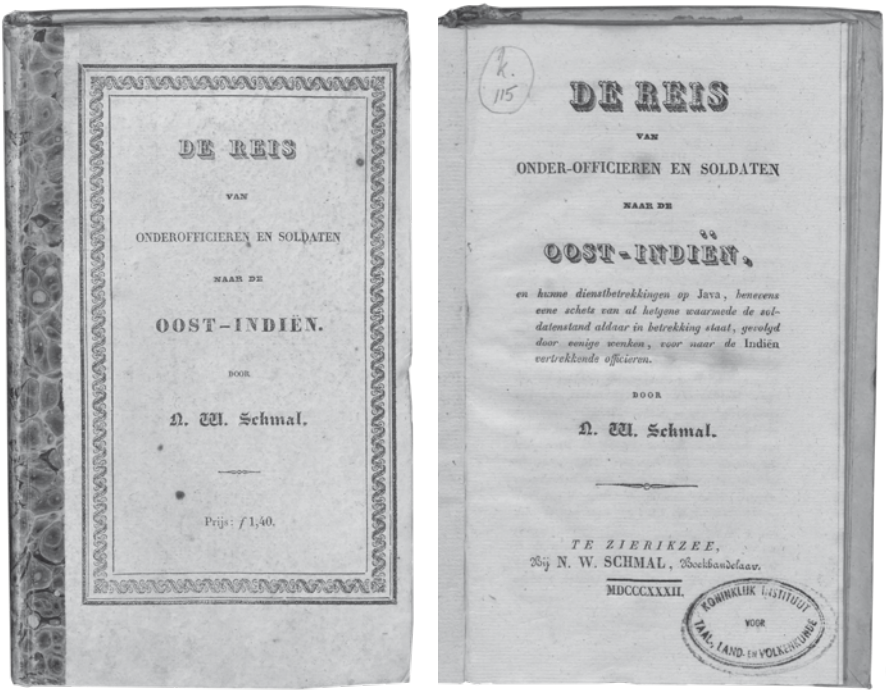
DE REIS
VAN
ONDEROFFICIEREN EN SOLDATEN
NAAR DE
OOST-INDIËN.
DOOR
N. W. Schmal.
Prijs: ƒ 1,40.

DE REIS
VAN
ONDER-OFFICIEREN EN SOLDATEN
NAAR DE
OOST-INDIËN,
en hunne dienstbetrekkingen op Java, benevens eene schets van al hetgene waarmede de soldatenstand aldaar in betrekking staat, gevolgd door eenige wenken, voor naar de Indiën vertrekkende officieren.
DOOR
N. W. Schmal.
TE ZIERIKZEE,
Bij N. W. SCHMAL, Boekhandelaar.
MDCCCXXXII.
k. 115
KONINKLIJK INSTITUUT VOOR TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

Omslag en titelpagina van* De reis van onderofficieren en soldaten naar de Oost-Indiën, in hunne dienstbetrekkingen op Java, benevens eene schets van al hetgeen waarmede de soldatenstand aldaar in betrekking staat. Gevolgd door eenige wenken, voor naar de Indiën vertrekkende officieren. *Zierikzee 1832. Collectie UB Leiden.

gen nooit iets gelezen.[13] Daarom gaf hij een overzicht van wat de soldaten te wachten stond, vanaf de reis naar Batavia tot aan de terugkeer naar Nederland. Hij wilde hun vooral praktische informatie verschaffen, zoals hoeveel geld een soldaat elke vijf dagen kreeg, welke kleding hem werd aangereikt, waar zijn 'menage' (soldatenkost) uit bestond en hoe hij de tijd moest doorkomen.[14] Schmals werk is geen typische reistekst waarin een ik-figuur een tocht beschrijft van a naar b naar c. Het is eerder een informatieve tekst over de reis naar en het verblijf in Indië. Omdat het werk gebaseerd is op Schmals eigen ervaringen, kan het toch als reisliteratuur gezien worden.

Wie naar Indië ging, moest er in de eerste plaats rekening mee houden dat zijn medesoldaten geen fraai 'volkje' vormden, aldus Schmal. Iemand die een blik wierp op

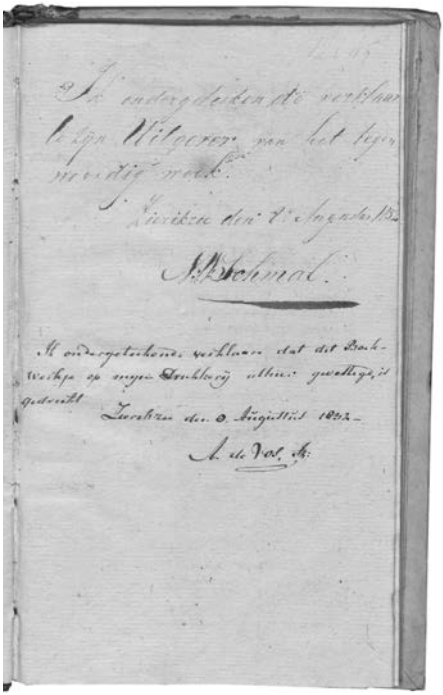

Verklaring en handtekening van N.W. Schmal en van de drukker A. de Vos in* De reis van onderofficieren en soldaten naar de Oost-Indiën. *Zierikzee 8 augustus 1832. Collectie UB Leiden.

het Algemeen Depot in Harderwijk, merkte dat aan iedereen een luchtje zat. De een dronk, de ander had schulden, de derde was een 'lichtmis', de vierde een plichtsverzuimer en dan was er nog een horde buitenlanders, 'deserteurs met valsche papieren', die hun honger naar vreemde landen wensten te stillen. Deze 'losse Jongens, vol ijver, vuur en drift' hadden maar twee doelen: 'zwarten beteugelen' en 'goud en juweelen' verwerven. Menigeen zag zichzelf al met een fortuin huiswaarts keren. Hun verstand zei hun misschien dat dit niet realistisch was, maar daarover dachten de meesten niet na. Ze leefden bij de dag: 'Geef maar een borrel, geen ellende voor den tijd, en of ik hier sterf of daar, dat is mij onverschillig, ik wil als geen oud wijf mijn leven in één Garnizoen verslijten en zoo wat meer van die losse redeneringen.'[15]

Minutieus beschreef Schmal hoe de manschappen zich gereedmaakten voor vertrek. Over de zeereis oordeelde hij positief: er was onderweg veel te zien. 's Och-

tends kwam de zon majestueus op boven de zee, 's nachts kleurde de lucht tot een 'prachtig purper' en leek elke ster een diamant. 'Heerlijke Maneschijnen' straalden over het zeeoppervlak, 'waar duizende[n] van spiegeltjes haar zilver licht uit het water ter rug kaatsen'. Overdag vergaapten de soldaten zich aan exotische vogelsoorten als de albatros, aan monsterlijke maar wonderlijke bruinvissen en 'spelende Walvisschen'. Zeeziekte deed evenwel afbreuk aan de talrijke 'aangename zeetafrelen' die men onderweg zag. Men was de Noordzee nog niet 'ingestoken' of de eerste passagiers moesten overgeven. Het begon al spoedig te stinken en de soldaten lagen aan boord 'als varkens door elkander'. Het eten was daarentegen goed, al vergde het scheepsbeschuit een goed gebit. Schmal roemde het smakelijk gezouten spek en de groente: 'De groene en graauwe erwten zijn van de beste soorten, als mede de gort, de stokvisch; enz., en de zuurkool, dit beproefde middel voor de gezondheid op zee, komt zoo versch uit de vaten dat zij U toelacht.' Twee keer per dag kreeg elke soldaat een 'oorlam' (borrel) uitgereikt. Er was, kortom, onderweg niet veel om over te klagen. Voedsel en drank waren in Schmals optiek zo overvloedig dat de manschappen van alle in Batavia arriverende transporten 'zoo dik en vet zijn als beeren en kleuren hebben als rozen'.[16]

Volgens Schmal ging het niet te ver om de vier maanden op zee de beste van de hele diensttijd te noemen. De ellende begon zodra men in de warmere luchtstreken arriveerde. In Indië kreeg iedere soldaat last van rode, schurftige en jeukende vlekjes, die zij aanduidden als 'rode hond': 'Het geheele ligchaam [is] weldra met een scharlaken korst bedekt, zoo gaat het gevoel van jeukte in prikkeling en van prikkeling in steeking over, en dan is het als of men met honderd duizend spelden gestoken wordt'. Op een gegeven moment werd het hele lichaam door de hitte aangetast, van de huid tot de longen, de maag en het darmgestel. Je zweette zoveel dat je een emmer water kon drinken zonder ook maar één keer te hoeven plassen. De soldaten kregen last van koorts, diarree, steenpuisten, bloedzweren en andere ongemakken, waardoor zelfs de sterkste Europeaan in korte tijd in een uitgeteerde lijder veranderde. Muggen, mieren en andere 'nachtplagers' verstoorden de voor de gezondheid zo nodige rust. Je kon beter in een politiekamer op een brits slapen dan 'onder die plaag' in Indië, merkte Schmal op.[17]

Het advies dat Schmal soldaten gaf, was om consequent matigheid te betrachten: 'Bij heet weder weinig eten, veel verkoelende dranken drinken en een matig gebruik van vruchten, bij guur weder en veel nattigheid, goed eten en eenen stevigen borrel drinken, bij matig weder matig in beiden wezen, dit is de beste wijze voor een soldaat om gezond te blijven.' Verder moest de soldaat zich zo vaak mogelijk met koud

water wassen en niet te veel piekeren: 'Weinig nadenken en onverschilligheid zijn in heete gewesten een steun der gezondheid'. Wie zich niet aanpaste aan de tropische omstandigheden, zou spoedig 'naar kapitein Jas afmarcheren', zoals sterven in Indië eufemistisch werd genoemd.[18]

Soldaat in Indië

Eenmaal in de kolonie, heeft Schmal zijn ogen uitgekeken. Hij vond Java een schilderachtig land met 'majestueuse bosschen' en verbaasde zich over de vruchtbaarheid ervan. Over de oude benedenstad van Batavia, die volgens hem in puin lag en waar slechts de 'armoedige vuile en stinkende verblijven' van Chinezen en Javanen te vinden waren, oordeelde hij – zoals veel Europeanen in reisverhalen uit de eerste helft van de negentiende eeuw – heel wat minder enthousiast. De stad maakte een onaangename indruk, 'daar men geen Europeaan in de stad ziet'. Dat negatieve oordeel gold ook voor wat het land voortbracht. Groenten waren 'flaauw' en 'waterig', wortels smaakten naar 'uitgekookt zoethout'. Men moest er volgens Schmal rekening mee houden dat alles wat hier groente genoemd werd, in Nederland als afval bestempeld zou worden. Met het fruit was het niet beter gesteld: 'De Oost-Indische vruchten zijn over het algemeen geil [te zwaar door overbemesting], waterig, flaauw of scherp en heet.' Zelfs de *mangistan*, 'de lekkerste vrucht van Java', haalde het niet bij de perzik, om nog maar te zwijgen over de ananas en de *rambutan*. Daarom probeerden Europeanen in de koelere bergregio's appels, peren en aardbeien te kweken, maar alles bleef waterig.[19]

Paarden op Java waren klein, koeien mager en hun melk smakeloos, schapenwol slecht, geiten vel over been en kippen schraal. Indië mocht dan mooi zijn, het klimaat was funest: 'Niets is er even als in Europa, geen boom, geen blad, geen dier, en zelfs de uit Europa over gebragte Duiven, en Huismusschen zijn er kleiner en schraler geworden, niets wordt er zoo oud, alles vergaat in dien eeuwigen zomer even snel'. De warme zon, de 'troosteres van al wat leeft in de gematigde luchtstreek', was een marteltuig dat het leven verbitterde, de huid verschroeide en het 'bederf in al het bezielde' verspreidde. Het was dan ook niet meer dan terecht dat één jaar militaire dienst in de tropen dubbel telde. Degenen die na hun diensttijd naar Nederland terugreisden, waren van 'vrolijke losse knapen' veranderd in 'blinde, kreupele, gebrekkelijke halzen'. Met hun 'uitgezweette en verdorde ligchamen' konden ze er niet meer aarden.[20]

Door de hitte was het leven van de soldaat in Indië een verschrikking. Elke dag zag er hetzelfde uit. 's Morgens werd er een borrel uitgereikt: een slok *arak*. In het

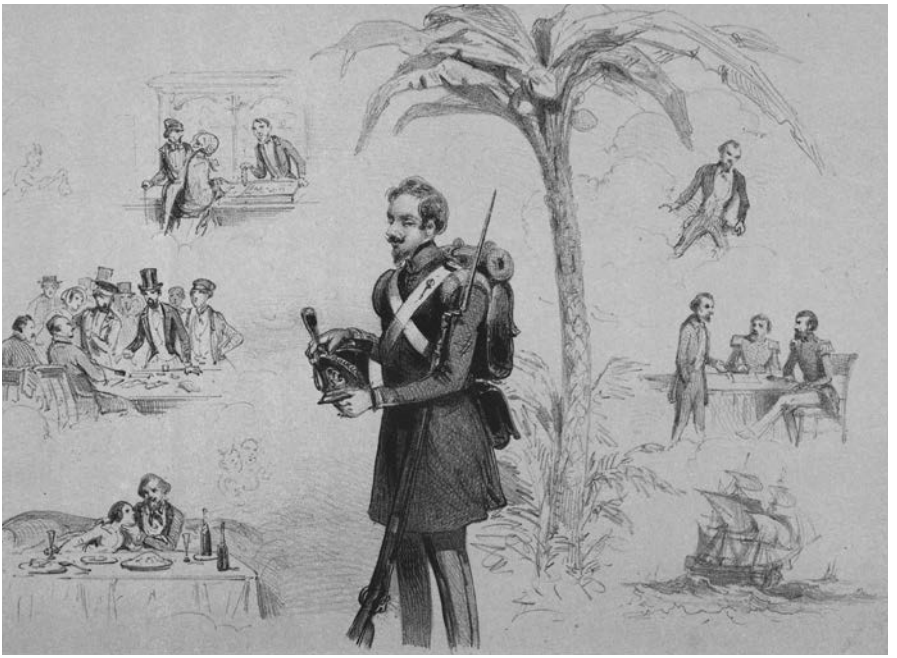

Soldaat in Nederlands-Indië, prent van Carel Christiaan Antony Last, circa 1836-1876. De soldaat staat naast een palmboom en heeft zijn hoed afgenomen. Om hem heen scènes die verwijzen naar zijn thuis en zijn geliefde. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

begin lustte niemand die: 'Verscheidenen denken het hart uit het ligchaam te braken, doch hoewel zij den reuk er in den beginne niet van verdragen kunnen, gewennen zij echter weldra aan dezen ongelukkigen drank'. De vroege ochtend was gereserveerd voor militaire bezigheden, zoals exerceren, inspecteren en 'foerageren' (bevoorraden). Daarna werd er soep opgediend, een 'blaauwachtig afkooksel van taaij vleesch', gevuld met niet gare groente en rijst. Om de soldaat tegen de zon te beschermen, moest hij van tien uur 's morgens tot vier uur 's middags in de kazerne blijven. Om vier uur werd er rijst met kerrie geserveerd. 'Die geen minnaar van rijst is, is ongelukkig', stelde Schmal vast. Meermalen had hij jongens gezien die de geur zo weerzinwekkend vonden dat het eten hun letterlijk de neus uitkwam. Dat voedsel mocht dan geschikt zijn voor 'flaauwe Oost-Indische zielen', dat was het niet voor mensen die 'bloed, en geen gekarndemelk in de aderen hebben'. Iets beters was er

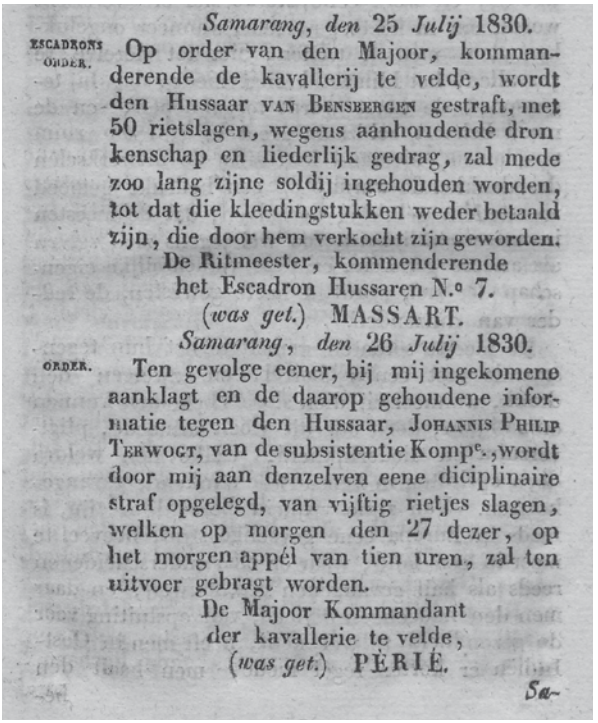

Samarang, den 25 *Julij* 1830.

ESCADRONS ORDER. Op order van den Majoor, kommanderende de kavallerij te velde, wordt den Hussaar VAN BENSBERGEN gestraft, met 50 rietslagen, wegens aanhoudende dronkenschap en liederlijk gedrag, zal mede zoo lang zijne soldij ingehouden worden, tot dat die kleedingstukken weder betaald zijn, die door hem verkocht zijn geworden.

De Ritmeester, kommenderende het Escadron Hussaren N.° 7.

(*was get.*) MASSART.

Samarang, den 26 *Julij* 1830.

ORDER. Ten gevolge eener, bij mij ingekomene aanklagt en de daarop gehoudene informatie tegen den Hussaar, JOHANNIS PHILIP TERWOGT, van de subsistentie Komp.e, wordt door mij aan denzelven eene diciplinaire straf opgelegd, van vijftig rietjes slagen, welken op morgen den 27 dezer, op het morgen appél van tien uren, zal ten uitvoer gebragt worden.

De Majoor Kommandant der kavallerie te velde,

(*was get.*) PÉRIÉ.

Sa-

'Extracten' uit het 'orderboek', aangehaald door Schmal in zijn reisverslag op p. 56.

doorgaans helaas niet voorhanden. Aardappels waren alleen bij sommige Chinese verkopers te koop, maar die waren duur en vaak waterig en smakeloos. Als men al eens iets lekkers op de kop tikte, was het niet mogelijk om er een smaakvolle maaltijd mee te bereiden, omdat alles gebakken werd in de overheersende 'klapperolie', die ook als lampenolie dienst deed.[21] In de namiddag, om vijf uur, werd er nog een keer geëxerceerd. Die oefeningen in de tropische hitte zorgden ervoor dat het zweet als water langs het lichaam liep. Rond zes uur was het aardedonker.

Door deze dagindeling was het leven eentonig. Amusement was er niet. Wandelen was vanwege de warmte niet mogelijk, herbergen waren er niet. De soldaat kon alleen in de kantine terecht, waar hij troost zocht in de fles, wat 'armoede, pligtverzuim en liederlijkheid' in de hand werkte. Op dronkenschap stond een zware straf. Als een ambtenaar iets misdreef, werd erom gelachen, maar een soldaat kreeg een lijfstraf. Om dat te bewijzen haalde Schmal enkele 'extracten' aan uit het 'order-

boek', waarin te lezen stond dat huzaren met vijftig rietslagen bestraft werden vanwege dronkenschap. En dan werden ze in Indië ook nog slecht betaald. Hun leven was erger dan dat van een gevangene in Europa.[22]

Oorlog tegen onbeschaafdheid

Soms werd het eentonige leven onderbroken om oorlog te voeren. Dat was eveneens 'een miserabel bedrijf'. Marcheren was vanwege het klimaat 'vermoeijend en verzwakkend'. Als men een bataljon infanterie van Anyer naar Banyuwangi zou laten lopen, zo'n tweehonderd uur gaans, dan stond het vast dat het zijn bestemming niet zou bereiken en de meeste mannen in een ziekenhuis zouden belanden. Als soldaten zich van de ene plaats naar de andere moesten verplaatsen, gebeurde dat 's nachts. Het was een mooi gezicht zo'n troep te zien vertrekken. Ze werden vergezeld door een 'zwerm' *koelies* die hun ransels droegen. Officieren reisden te paard. Verder waren er nog tal van bedienden, vrouwen en ander 'rondloopend tuig'. Voor iedere Europeaan kon men er gerust drie of vier Javanen bij optellen.[23]

Vanwege de hitte werden soldaten doorgaans over het water vervoerd. Maar zelfs zo was de krijgsdienst op Java ondraaglijk. De militairen moesten zich een weg banen door rijstvelden, bamboebossen en 'wildernis'. Schoenen belemmerden hun voortgang, zeker als het geregend had, 'want gansch Java is eene roode, zware, leemerige, taaije klei'. Veel Javanen kwamen ze onderweg niet tegen. Zodra die de Nederlanders zagen naderen, vluchtten zij naar hun kampongs, alsof ze bang waren voor struikrovers. Daardoor leek het alsof het land onbewoond was, hoewel het 'krioelde' van de Javanen.[24]

Hoewel er niet veel oorlogshandelingen plaatsvonden, moesten er voortdurend zieke 'kameraden' worden afgevoerd en doden begraven als gevolg van het klimaat en de barre omstandigheden. Ook op het humeur had het verblijf in de kolonie geen positieve invloed: 'De levendigste geesten worden de doodste vleeschklompen.' Van de inkwartiering moest men zich niets voorstellen, want de bevolking was zo arm dat er niets te halen viel. Waar soldaten in Europa werden ondergebracht bij rijke boeren die hen goed verzorgden, kreeg een militair in Indië – als hij geluk had – een handvol rijst van het gouvernement. Bitter stelde Schmal vast dat de Nederlandse soldaat afzakte tot het niveau van de Javanen:

> Hem ontbreekt huisdak, voedsel, versterking en alle behoeften; met moeite wordt de rijst en arak nagevoerd, en op de plaatsen waar hij komt of doortrekt, is niets te vinden, nog geen klappernoot aan eenen boom, zelfs het wild en de vogelen ontwijken de tooneelen van den oorlog; buiten de padij [rijst], levert den landbouw niets op, en dezen is half rijp afgesneden en medegevoerd; kudden bezitten zij [de Javanen] niet, ten hoogste twee carbouwen in een geheel dorp, en deze voeren alles mede wat eenige waarde heeft; de dorpen zijn dus nergens goed voor dan om vuur te maken; welk een land om oorlog te voeren! er is niets te eten te vinden, daar staat de oorlogsman op zijn bivac, met een handje vol rijst, zonder pot of pan; hij leert dus al spoedig van den Javaan zijnen klapper uithollen, denzelven met rijst vullen, in het vuur werpen, en de rijst met wat spaansche peper enz., half verbrand, half niet gaar, verslinden.[25]

Het beste wat iemand kon doen was een 'zwarte meid' meevoeren, zodat die een maaltje kon bereiden.

Het klimaat, de honger en de vermoeienissen waren de ergste vijanden van de soldaat in Indië, aldus Schmal. Van oorlog voeren kwam bitter weinig terecht. De strijd zelf was slechts één van de tien gevaren waaraan hij kon overlijden. De oorlog tegen 'die onbeschaafde volken' had weinig om het lijf. Toch waren er genoeg mannen die inmiddels met hun 'neus in het zand' lagen en van wie de ribben gebruikt werden om 'klappers mede van de boomen te gooijen'. Wie in handen van de vijand viel, stierf de 'ongehoordsten marteldood'. Buiten het bivak was een soldaat nergens veilig.[26]

Oorlog voeren in Indië vroeg dan ook om een speciale aanpak, zo had Schmal proefondervindelijk vastgesteld. Grote veldslagen kwamen in de kolonie niet voor. Vechten betekende voor een Javaan: zich verstoppen, wachten, een keer schieten en weer vluchten. Het was een guerrillastrijd die veel slachtoffers eiste: 'Men kan den oorlog tegen die volken eer beschouwen als eene jagt op menschen, dan een treffen tusschen natiën om hunne geschillen te beslechten, want tot staan zijn zij niet te brengen, en tot het maken van eenen geregelden oorlog zijn zij niet te krijgen.'[27] Voor Schmal was het zo klaar als een klontje: het was een oorlog van de westerse beschaving tegen een 'onbeschaafd' volk.

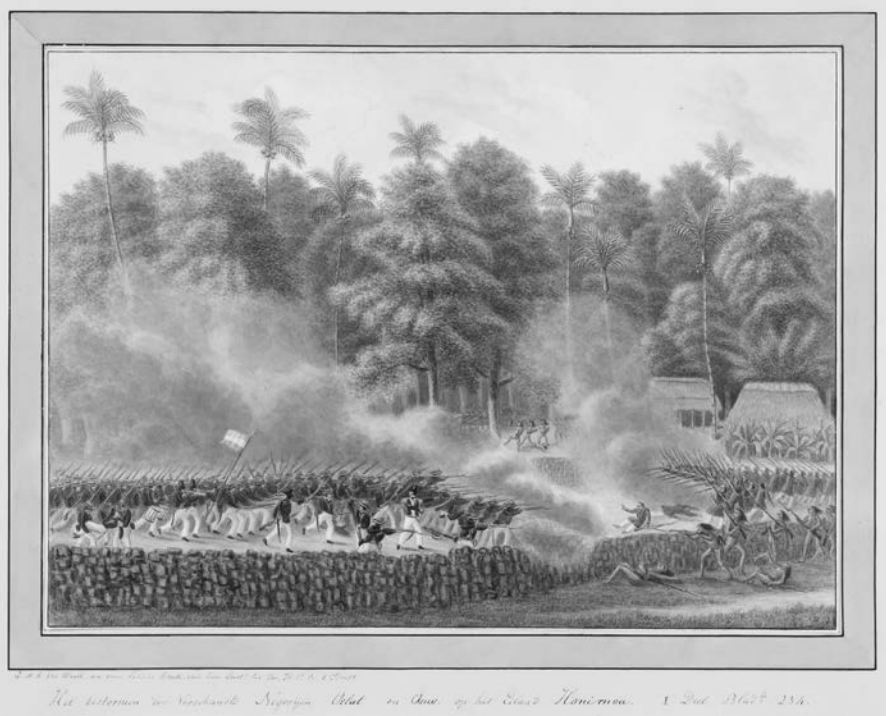

Het bestormen van de verschanste negorijen Oelat en Ouw op het eiland Saparua, ongedateerde aquarel van Q.M.R. (Maurits) Ver Huell. Collectie Maritiem Museum Rotterdam.

Tussen de 'beesten' en 'liplappen'

Dat de soldaat in Indië omringd werd door 'negers', maakte volgens Schmal het bestaan er niet beter op. Javanen, met hun koffiekleurige huid, gedrongen lijven en 'bonkige voorhoofden en kaakbeenderen', waren in zijn ogen minderwaardige creaturen. Hun kampongs getuigden van 'liederlijkheid en dierlijkheid', hun 'akelige' bamboehutten leken op 'beestenhokken'. Ze waren lui, vuil en traag. Een Europese dienstmeid deed in een dag meer dan vijf van die 'wezens' samen. Ze liepen op blote voeten zodat ze 'geen schoensmeer' nodig hadden. Hun voeten waren verzoold als de 'hoeven van een paard'. De Javaan in zijn vuile kampong was het tegenovergestelde van een edele aardbewoner: 'Als een vuil, liederlijk, armoedig schepsel, zinkt

hij met al zijn campongs-gesnor en passors tusschen de rijke, grootsche natuurtafereelen weg, als een ongediert tusschen de dorre bladeren.'[28]

Als de Javaan ook maar enige aanleg tot beschaving had bezeten, dan was Java een goddelijk land geweest. Van de Javaan was 'nooit een mensch te maken'; hij zou altijd inferieur blijven. Daarom was de zending ook tot mislukken gedoemd. Venusziekten waren wijdverspreid: 'Hun trouwen en scheiden is maar apenwerk, voor zes stuivers scheiden zij en trouwen met een ander, of liever leven als hoer en hoertjes maat'. Eenvoudig van geest deden ze niets liever dan dagenlang naar een vogeltje staren, een vlieger oplaten of 'met eene snep [vogel] voor een papieren karretje gespannen, spelen'.[29] Ze waren daarnaast dol op 'amphioen schuiven' (opium roken) en lagen dagenlang maar wat te suffen:

> De Javanen in de campongs leiden het luiste, liederlijkste leven, dat te bedenken is, vermaken zich met hanengevechten en dobbelen, en wanneer de honger hen niet dreef, zouden zij hunne rijstvelden niet eens beteelen, dit is nog alles wat zij doen, het overige moet de natuur van zelf opleveren, zij hebben bijna geene behoeften en zorgen nooit voor den dag van morgen.[30]

Maar, zo waarschuwde Schmal, een Europeaan moest altijd op zijn hoede zijn voor de Javanen. Hij kende voorbeelden van officieren die bedwelmd werden en bij het ontwaken ontdekten dat hun epauletten gestolen waren. Javanen hadden een 'aangeschapene eigenschap van stelen, liegen en bedriegen'.[31]

Over inheemse vrouwen oordeelde Schmal evenmin positief. Elke Javaanse vrouw was een 'leelijk, eigenzinnig, lui beest van een mokkel'. Ze hadden walgelijke 'rioolachtige' monden van het *sirih*-kauwen, met opgezwollen, 'negerdikkige' lippen en zwarte tanden. Hun hutten waren 'rondom zoo vuil bespogen, dat het boven de verbeelding gaat, de tabaks pruim, dragen zij half in den mond, half er buiten op de lippen, en geeft het liederlijkst aanzien, wat men bedenken kan, voegt hier bij hun stinkende haar en liederlijke aangezicht, en gij hebt genoeg om van een Javaansch vrouwspersoon te walgen'. Hun zwarte haar was 'dik en stug als koperdraad' en stonk naar 'klapperolie'. Zelfs als Schmal iets positiefs over ze schrijft, volgt er onmiddellijk een kritische opmerking. Hun borsten waren volgens hem 'welgevormd', 'doch de gewoonte om de sarong over dezelven vast te maken, drukt deze teedere deelen al spoedig ter neder, en weldra worden het hangerige slappe zakken'. Verder hadden ze brede heupen en 'niets van een schoon rank postuur'. Het waren 'balronde proppen', die met hun 'ongemanierde kleeding' en 'gedurigen stank' niets bekoorlijks hadden.[32] En dan had Schmal het nog niet eens gehad over hun inborst:

'Hun karakter is dom, listig, laag, wreed, wraakzuchtig, valsch, geveinsd en in den hoogsten graad, ontrouw, ondankbaar, en diefachtig' en hun verstand was minder dan dat van kinderen. Daarom kon de Europeaan zijn Javaanse bedienden het beste behandelen als grote kinderen.[33]

Net als dieren en kleine kinderen hadden Javaanse vrouwen volgens Schmal geen moreel besef. Ze deinsden er niet voor terug hun eigen kroost te doden, beweerde Schmal. Als een bevalling niet snel genoeg verliep, 'dan gaat er maar een ander Javaansch wijf op den buik staan, en zoo wordt het kind er uitgetrapt'. Als het eenmaal geboren was, werd er niet meer naar omgekeken: 'Zoo groeit het als een wild dier op, wordt in het zand te kruipen gelegd, en reist, een jaar oud, van zelf op om te loopen'. En net als dieren waren Javanen vroegrijp (rond hun twaalfde) en vroeg oud (rond hun dertigste). Schmal concludeerde: 'Zeg ik nu wel te veel, als ik zeg dat een Javaan een ongediert in menschen gedaante is?'[34]

Het hoeft geen verbazing te wekken dat iemand die zo negatief over de inheemse bevolking oordeelde, geen voorstander was van 'rasvermenging'. Het ergerde hem dat er een 'legioen van domme liplappen' bestond, die vaak ook nog hoge functies vervulden. In Europa zouden ze nog geen vijftien gulden per maand verdienen, maar in Indië golden ze, ondanks hun 'half zwarte huid, hunne trotscheid, domheid en praalzucht', als hoge heren. Het was 'tuig', dat te dom was om naar school te gaan.[35] Ze beheersten het Nederlands minimaal en konden nauwelijks schrijven: 'Vindt men een brief van hun, dan is het om te schreeuwen van het lagchen'. Om dat te illustreren, citeerde hij een brief, die geschreven was door een 'liplap, gouvernements klerk, van *f* 120 's maands, aan zijnen chef de bureau':

> Wel Edele Heere
> Hebbe geele nag niet geslape niet kunne Komme schrijve benne ô zoo sakiet (ziek), niet luste nassie (rijst) spoeg die geele boel uit zeit Mimi (zijne meid), motte niet werke komme beter zijn ô zoo pijn in de peroet (buik), geve wille serie doos kasse N°. 10 zelle danke bidde gezond blijve wille God Christus mense ook.
> U Edele Dienaar[36]

Het was nog een geluk 'dat een liplap, een dom dier is', aldus Schmal, 'want anders gingen zij met de beste posten strijken'. Sommige Europeanen die in Indië fortuin maakten, lieten na hun overlijden hun bastaardkinderen een aanzienlijk geldbedrag na, 'waar dat dom negergeslacht zoo trotsch en hovaardig op zijn [sic], dat zij zich niet alleen verbeelden alles beter te weten, maar inderdaad den Europeanen den loef zouden afsteken, wanneer hunne bekrompene geestvermogens maar niet te kort schooten.'[37]

Indo-Europese vrouwen waren kwaadaardig en lui en hadden alleen interesse in materiële zaken, stelde Schmal. Wie er als Europese man mee trouwde, kreeg een 'onverschillig meubel, die van niets weet, dan van aankleeden, rijden, uitgaan, pronken met de handen vol ringen, en het haar met bloemen'. Een Indo-Europese zat de hele dag in sarong en kabaai op de hurken *sirih* te kauwen en te kletsen met andere vrouwen. Ze deed niets liever dan partijtjes bezoeken, spelletjes spelen, eten en slapen. Zo'n 'lui spook' zou nooit een naald in de hand nemen. Het ergste vond Schmal dat zij zich ook nog christen durfden noemen, terwijl ze van het geloof evenveel begrepen 'als de Apen in Bantam'.[38] Schmal had, kortom, bepaald geen positieve indruk gekregen van de inheemse en Indo-Europese bevolking. Beide groepen werden door hem in zijn tekst gedehumaniseerd: het waren eerder dieren dan mensen.

***Omslag en handgeschreven titelpagina van N.W. Schmal*, Boertige Mengelingen en Puntdichten (1822). Collectie UB Leiden, LTK 2231.**

In zijn artikel 'The Psychology of Colonial Violence' (2018) in de bundel *Violence, Colonialism and Empire in the Modern World* concludeert de Amerikaanse historicus Richard N. Price dat het dehumaniseren van 'de Ander' en het wegzetten van hem als wreed en gevaarlijk een strategie was om koloniaal geweld te legitimeren. Het rechtvaardigde immers een westerse tegenreactie. De kolonisator deed het op deze manier voorkomen alsof geweld niet iets was waar het koloniale project in essentie voor stond, maar het was *collateral damage*, een noodzakelijk bijeffect om uiteindelijk vrede te brengen. De jager schoof de schuld zo in de schoenen van de prooi, aldus Price.[39] Die strategie zien we terug in Schmals reistekst: 'inlanders' waren volgens hem ongedierte en moesten hardhandig in bedwang gehouden worden. Van de Javaan was 'nooit een mensch te maken', stelde hij, net zoals het tropische klimaat, dat het 'bederf in al het bezielde' verspreidde, nooit ten goede zou veranderen.[40]

Een onbekend manuscript

Door negatief over Indië en de Javanen te schrijven rechtvaardigde Schmal het Nederlandse militaire ingrijpen in de kolonie. Maar hij had ook nog een andere, persoonlijke reden waarom hij zo over Indië oordeelde. Aan het verblijf daar was voor hem namelijk een groot verdriet verbonden. Dat ontdekte ik onlangs toen ik erachter kwam dat er in de Bijzondere Collecties van de Universiteitsbibliotheek Leiden een tot dusver in het onderzoek onopgemerkt gebleven manuscript van Schmal bewaard wordt: *Boertige Mengelingen en Puntdichten* (1822). Het werd in 1997 gekocht bij antiquariaat Van der Steur in Haarlem.[41] Onlangs werd het door de Universiteitsbibliotheek Leiden integraal gedigitaliseerd.[42] Het staat vol met handgeschreven versjes van Schmal. Sommige zijn nogal moralistisch van aard, andere hebben een komisch karakter. Het is mannenhumor: vooral de immer 'kijvende' vrouwen moeten het bij Schmal ontgelden. In 'Formulier van een Doodbericht in de Courant' meldt een man bijvoorbeeld het overlijden van zijn echtgenote: 'Daar God haar liever had dan ik / Misgun ik haar bezit hem zelfs geen oogenblik.'[43] En in 'Uitboezeming eens mans bij het graf zyner vrouw' lezen we:

> Mijn vrouw ligt in het graf en ik sta er nevens
> Vergeefsch is 't en onmooglyk tevens
> Dat ik hier myn gevoel ondankbaar onderdruk
> Neen ik vergeet haar nooit – de laatste dag haars levens
> Was d'eerste dag van mijn geluk.[44]

Het manuscript bevat veel meer van zulke versjes, die niet echt uitblinken door hun literaire kwaliteiten. Mogelijk las Schmal ze voor in een literair gezelschap, misschien wel in het 'kolderiek en dichtlievend genootschap' Democriet, dat in deze jaren in Haarlem actief was.[45] Op pagina 157 eindigt het manuscript van Schmal en neemt een vriend, een zekere Willem Egbert Smit (1800-1835), het over. Hij had het van Schmal ten geschenke gekregen als 'een gedachtenis', toen deze naar 'de Oost' vertrok. Ongetwijfeld kenden ze elkaar uit Haarlem, waar Smit geboren en getogen was:

> Tot hiertoe dan, myn Vriend!
> Werdt dit door u geschreven,
> En toen g' naar de Oost vertrok,
> Hebt gy het my gegeven,
> Tot een gedachtenis dat,
> by m' in waard zal blijven
> En daarom wil ik ook
> Het volgend' daarin schryven.[46]

Daarna volgt een afscheidsvers van deze Smit, waarin hij Schmal geluk wenst op de 'ondermaansche wegen': 'Vertrek in vree, mijn Vriend! vertrek naar Java's kusten, / Met vrouw en kind'ren zaam – wil in uw lot berusten, / Uw' roeping zy dáárheen! – volg die stillen hoop, / O! dat ze lukken moog!'[47]

Hieruit blijkt dat Schmal niet alleen vertrok, maar met zijn echtgenote en hun drie dochters. Omdat hij een officiersrang had, mocht hij zijn gezin meenemen. In het manuscript geeft Willem Egbert Smit een beschrijving van hoe het zijn vriend Schmal in de kolonie is vergaan. Kennelijk was Helena Renaud zwanger toen ze Nederland verliet, want ze beviel op 30 juni 1830 in Semarang van een zoon, die Willem Bastiaan Hendrik (roepnaam: Willem) werd genoemd. Helena zou maar kort in Indië blijven. Vier maanden na de bevalling vertrok ze met haar vier kinderen vanuit Semarang aan boord van *Het schoon verbond* terug naar Nederland: op 30 juni werd ze 'geëmbarqueerd' en op 26 november voer ze de Straat Sunda uit. Was mevrouw Schmal misschien verzwakt of ziek, of was het vanwege haar kind?

Onderweg sloeg het noodlot toe. Een half jaar na zijn geboorte, op 14 december 1830, stierf het jongetje aan boord van het schip, en op de dag af drie maanden later overleed ook Helena, zesendertig jaar oud.[48] Een maand later, op 12 april 1831, arriveerde het schip met de drie moederloze meisjes op de rede van Texel.[49] Toen Schmal hoorde dat zijn vrouw dood was, verzocht hij gouverneur-generaal Johannes

van den Bosch om hem eervol ontslag te verlenen. Op 22 juli 1831 vertrok hij vanuit Batavia met het brikschip *Jeanette*, dat hem via New York naar Nederland bracht. Op 4 december meerde het aan in Vlissingen.[50] Hierna zal hij spoedig zijn drie dochtertjes in de armen hebben gesloten.

Hoe Schmal zich voelde, kunnen we opmaken uit het zeven strofen tellende dichtstuk 'Uitboezeming', dat in het handschrift van Willem Egbert Smit in het bovengenoemde manuscript bewaard is gebleven. Schmal betreurde het dat zijn vrouw een zeemansgraf gekregen had en niet op Sint-Helena was begraven. Maar hij dankte God dat Deze hem behouden had voor zijn dochters, in wie hij zijn vrouw terugvond. Troost putte hij uit het geloof dat hij Helena in de hemel terug zou zien:

O! bron van eeuwig goed, Gy hebt mij haar ontnomen,
Haar en haar kind! mijn God! moest ik daarom herwaarts komen,
Ach! had ik deze maar, wat vroeger tijds vernomen,
  'k was op den oceaan
Ter plaats waar dat zij zonk! voor zeker ook verzonken,
'k had, om bij haar te zijn, mij zelven verdronken,
  Wie kon mij tegengaan!

Maar neen! ofschoon de maar, die maar zo vol elende,
Die 'k toen nog niet en wist, door uwen wil, niet kende
Schoon men haar reeds lang, aan my, in rouwe tegenzende
  Mijn zijde, zeêl voorby,
Toch redde't gij, van myn kroost, de drie anderen 't leven,
Ze zijn toch allen U! Gy! hebt ze me al gegeven,
  Ach! dat 'k onderworpen zy!

Lag maar op St. Heleên, mijn dierbre Heleên begraven,
'k mogt dan nog eens mijn smart, op haren grafsteen staven,
'k had dan nog eens de hoop, te wenschen van een gaven
  In 't zelfde graf te zyn,
En mogt zij, met haar kind, vereenigd zamen rusten,
Dat zoontje! dat haar zorg, steeds 't allermeest ontrusten
  'k gevoelde minder pijn!

Maar eerst, dat dierbaar kind! zoo kort daarvóór verloren
Toen haar zoo kort daarna, o God! was zij gebroken,
Moest ik 4000 myl, naar hier, die tyding hooren,
 ’t zeenat haar grafplaats waar,
O Vader! ’t is te hard, door monsters zoo verzwolgen,
Was dan uw straf’bre hand, op mij, zoo zwaar verbolgen,
 Dat Gy ’t vergold aan haar!

Maar neen! haar stof’lijk deel, is daarom niet ontbonden,
Uw straf’bre hand aan my, niet met die sluijer omwonden,
Gy hebt my, daarom niet, op nieuw naar hier gezonden,
 Wijl zulks haar einde waar,
Maar om haar ed’len geest, zoo hooger opteheffen,
In Uwen eng’len rei, zoo meeder te overtreffen,
 Als g’lager, ’t lyk bewaar!

En om voor d’and’re drie, met dubb’le zorg, te waken,
Met onderworpenheid, Uw Albestier te smaken,
Te zien, dat ’s menschen geest, en al zijn plannen maken,
 Niets dan een luchtbel zij,
O Vader! geef mij moed, geef mij den wil, de krachten,
Om van Uw Albestuur, alleenlijk aftewachten,
 Wat nuttig zij, voor my!

Opdat, wanneer Uw wil, heeft voor my ’t uur geslagen,
Al is ’t, dat ’k op aard, veel smart heb gedragen,
Getroost door u in ’t leed, naar ’t eeuwig welbehagen,
 Bevrijd zij om te gaan,
En in Uw heerlijkheid, verengeld wedervinde,
Die ’k eens, maar ook zoo zwaar, zo smartvol hier beminde,
  Om dáár gelukkiger vereend voor U te staan![51]

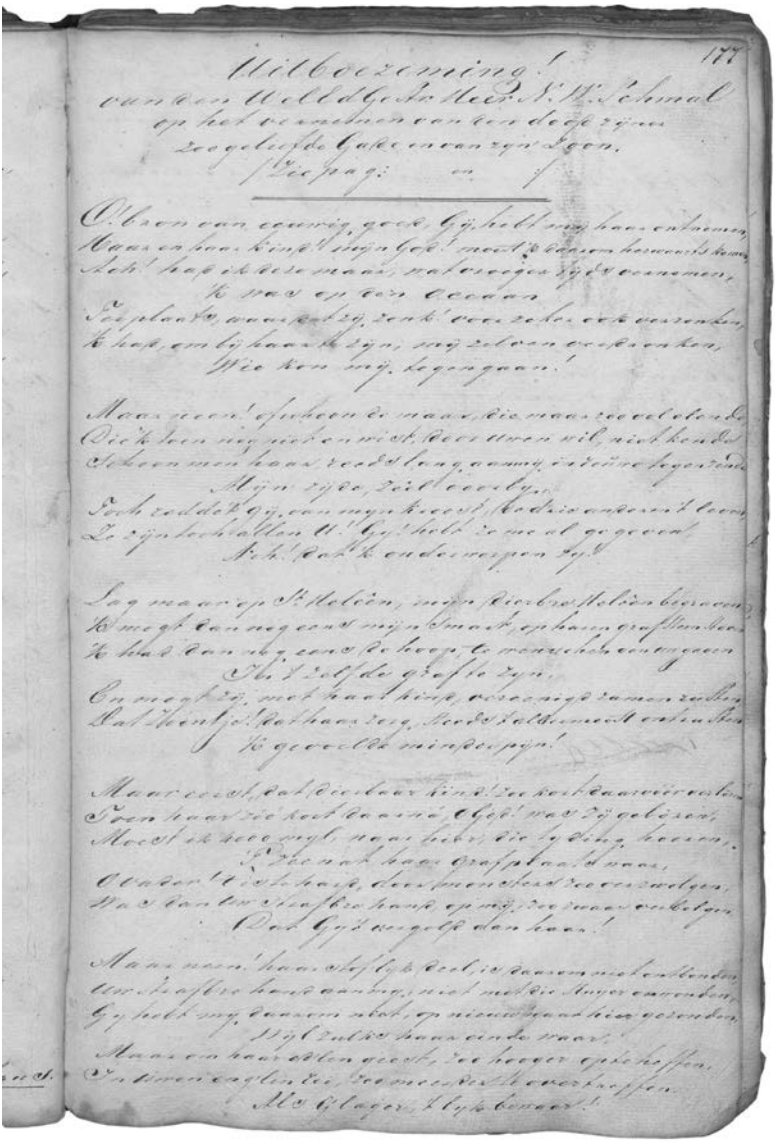

Handschrift van het gedicht ‘Uitboezeming’ van N.W. Schmal, in het manuscript met Boertige Mengelingen en Puntdichten (1822). Collectie UB Leiden, LTK 2231, p. 177.

Besluit

In verband met de zorg voor zijn kinderen trad Schmal op 8 augustus 1832 te Zierikzee in het huwelijk met de vijfendertigjarige weduwe Catharina de Groot (1796-1859).[52] Had hij haar misschien ontmoet toen hij eind 1831 in Vlissingen arriveerde uit 'de Oost' of was zij familie? Het is opmerkelijk dat zijn tweede echtgenote precies dezelfde naam had als zijn moeder.[53] Op 16 januari 1833 beviel Catharina van een kind, een jongetje, dat Willem Karel Leendert (1833-1839) werd genoemd. Die roepnaam was ongetwijfeld een verwijzing naar het zoontje dat op zee was overleden. Net als dat kind, zou ook deze zoon jong sterven: op 7 juni 1839, op zesjarige leeftijd. Catharina beviel later nog van een tweede zoon, op 19 december 1834, die de namen Johannes Pieter Franciscus (1834-1860) kreeg. De jongen zou weliswaar de volwassen leeftijd halen, maar al op zijn vijfentwintigste overlijden.[54]

Catharina zal voor de twee jongetjes en de drie meisjes uit Schmals eerste huwelijk hebben gezorgd. Hij op zijn beurt heeft zijn best gedaan om voor brood op de plank te zorgen door een boekhandel te openen. De publicatie van *De reis van onderofficieren en soldaten naar de Oost-Indiën* moet ook in dat licht worden bezien. In diverse kranten plaatste hij advertenties om het boekje onder de aandacht te brengen.

Of zijn boekje een verkoopsucces is geworden, is de vraag. Alleen het tijdschrift *Vaderlandsche Letteroefeningen* publiceerde een korte recensie. De recensent noemde Schmal een 'rijmelaar' en een 'Schrijvertjen'. Hoewel diens werkje ongetwijfeld 'veel waarheid' bevatte en soldaten en onderofficieren het waarschijnlijk graag zouden lezen, was de criticus heel wat minder enthousiast: 'Zwarter kan de zaak niet gekleurd

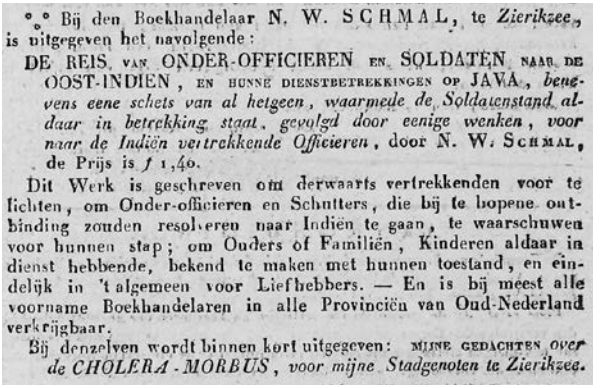
°,° Bij den Boekhandelaar N. W. SCHMAL, te *Zierikzee*, is uitgegeven het navolgende:

DE REIS VAN ONDER-OFFICIEREN EN SOLDATEN NAAR DE OOST-INDIEN, EN HUNNE DIENSTBETREKKINGEN OP JAVA, *benevens eene schets van al hetgeen, waarmede de Soldatenstand aldaar in betrekking staat, gevolgd door eenige wenken, voor naar de Indiën vertrekkende Officieren*, door N. W. SCHMAL, de Prijs is *f* 1,40.

Dit Werk is geschreven om derwaarts vertrekkenden voor te lichten, om Onder-officieren en Schutters, die bij te hopene ontbinding zouden resolveren naar Indiën te gaan, te waarschuwen voor hunnen stap; om Ouders of Familiën, Kinderen aldaar in dienst hebbende, bekend te maken met hunnen toestand, en eindelijk in 't algemeen voor Liefhebbers. — En is bij meest alle voorname Boekhandelaren in alle Provinciën van Oud-Nederland verkrijgbaar.

Bij denzelven wordt binnen kort uitgegeven: MIJNE GEDACHTEN OVER de *CHOLERA-MORBUS*, *voor mijne Stadgenoten te Zierikzee.*

Advertentie voor* De reis van onderofficieren en soldaten naar de Oost-Indiën *in de* Zierikzeesche Courant, *10 augustus 1832.

worden. Alles schijnt bijeenverzameld om iedereen af te schrikken. Taal, stijl en spelling zijn erbarmelijk.' Hij vond het 'zoo koddig en zonderling van voordragt, dat Recensent het boekje bijna onafgebroken heeft doorgelezen en het lagchende nederlegde.' De criticus haalde Schmals afkeuring aan dat sommige Indo-Europeanen zich christenen durfden noemen, hoewel ze van de religie net zoveel begrepen als 'de Apen in Bantam'. Spottend merkte de recensent op, vermoedelijk doelend op Schmals negatieve oordeel: 'Dus begrijpen zij er nog minder van, dan de boekhandelaar Schmal! Tantum! [genoeg!]'.[55] Na deze kritiek heeft Schmal geen werken meer gepubliceerd. Op 18 mei 1837 blies hij in Massemen-Westrem (Oost-Vlaanderen) de laatste adem uit.

Komend jaar is het 185 jaar geleden dat Schmal overleed. In de brochure *De reis van onderofficieren en soldaten naar de Oost-Indiën* (1832) schetste hij een bijzonder negatief beeld van Indië. Daarin was hij niet uniek: na hem zouden ook anderen de pen opnemen om op Indië af te geven, zoals Bas Veth. Die zou jaren later in zijn geruchtmakende boek *Het leven in Nederlandsch-Indië* (1900) genadeloos afrekenen met het rooskleurige beeld dat bij velen in Nederland van de kolonie in 'de Oost' bestond. De zakenman Veth typeerde Indië al op de eerste bladzijde als de 'incarnatie van de ellende'.[56]

Schmals afkeer van Indië had een heel andere achtergrond: de ervaringen die hij er had opgedaan in krijgsdienst, en het bittere verlies van zijn echtgenote en hun pasgeboren zoontje. Hoewel zijn reisverslag beroerd geschreven is, is het toch een uniek document. Het verschaft ons een bijzonder inkijkje in de ervaringen van een 'Vrijwillige Jager te paard' op Java in de vroege negentiende eeuw.

Bibliografie

Bossenbroek, Martin, *De wraak van Diponegoro. Begin en einde van Nederlands-Indië*. Amsterdam 2020.

Dwyer, Philip & Amanda Nettelbeck (red.), *Violence, Colonialism and Empire in the Modern World*. Cham 2018.

Hagen, Piet, *Koloniale oorlogen in Indonesië. Vijf eeuwen verzet tegen vreemde overheersing*. Amsterdam/Antwerpen 2018.

Kolff, D.H., *Reize door den weinig bekenden zuidelijken Molukschen archipel en langs de geheel onbekende zuidwest kust van Nieuw-Guinea, gedaan in de jaren 1825 en 1826*. Amsterdam 1828.

Nieuwenhuys, Rob, *Oost-Indische spiegel. Wat Nederlandse schrijvers en dichters over Indonesië hebben geschreven vanaf de eerste jaren der Compagnie tot op heden*. 3e druk. Amsterdam 1978.

Oostindie, Gert, *Soldaat in Indonesië 1945-1950. Getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis*. Amsterdam 2015.

Price, Richard N., 'The Psychology of Colonial Violence', in: Philip Dwyer & Amanda Nettelbeck (red.), *Violence, Colonialism and Empire in the Modern World*. Cham 2018, p. 25-52.

Schenck, Willem, *Averij en tijgers. Memoires en brieven van generaal Willem Schenck, Java 1815-1841*. Ed. Mary Eggermont-Molenaar. Leiden 2020.

Schmal, N.W., *De reis van onderofficieren en soldaten naar de Oost-Indiën, in hunne dienstbetrekkingen op Java, benevens eene schets van al hetgeen waarmede de soldatenstand aldaar in betrekking staat. Gevolgd door eenige wenken, voor naar de Indiën vertrekkende officieren.* Zierikzee 1832.

Schmal, N.W., *Boertige Mengelingen en Puntdichten van N.W. Schmal.* Handschrift Universiteitsbibliotheek Leiden, LTK 2231. Online raadpleegbaar via de Leiden University Libraries Digital Collections: https://digitalcollections.universiteitleiden.nl/view/item/3128880#page/1/mode/1up.

Sliggers, Bert (red.), *De verborgen wereld van Democriet. Een kolderiek en dichtlievend genootschap te Haarlem*, 1789-1869. Haarlem 1995.

Troost Gzn., P.G, *Aanteekeningen gehouden op eene reis om de wereld; met het fregat de* Maria Reigersberg en de korvet de Pollux, in de jaren 1824, 1825, en 1826. 2 dln. Rotterdam 1829.

Ver Huell, Maurits, *Herinnering aan een reis naar Oost-Indië. Reisverslag en aquarellen, 1815-1819*. Ed. Chris F. van Fraassen & Pieter Jan Klapwijk. Zutphen 2008.

B. Veth, *Het leven in Nederlandsch-Indië*. 2e druk. Amsterdam z.j.

Vollebregt, Annemarie, 'De incarnatie van de ellende. *Het Leven in Nederlandsch Indië* van Bas Veth als retorisch betoog', in: *Indische Letteren* 5 (1990), p. 2-18.

Noten

1 Schmal 1832, p. i-ii ('Voorreden').
2 Nieuwenhuys 1978.
3 Dwyer & Nettelbeck (red.) 2018.
4 Oostindie 2015.
5 Ver Huell 2008.
6 Haar ouders waren Johannes Renaud en Sanderijntje Verhard, die van hem: Johannes Schmal en Catharina de Groot, aldus de Huwelijksakte van Nicolaas Willem Schmal en Helena Renaud. Gemeentebestuur Voorburg: Burgerlijke Stand, aktenummer 1820-6.
7 *Staatsalmanak voor den jare 1823*, p. 252.
8 Vergelijk Bossenbroek 2020; Hagen 2018, p. 310-337.
9 *Opregte Haarlemsche Courant*, 27 oktober 1829.
10 *Boertige Mengelingen en Puntdichten van N.W. Schmal.* Hs. UB Leiden, LTK 2231, p. 160.
11 Schmal 1832, p. 1-2, 98.
12 Schmal 1832, p. 116.
13 Er waren echter wel degelijk teksten van militairen gepubliceerd in de jaren voor 1832: zie bijvoorbeeld Kolff 1828 en Troost 1829, maar een informatiebron zoals de brochure van Schmal, was er nog niet. Zie ook Eggermont-Molenaar 2020.
14 Schmal 1832, p. 2-3.
15 Schmal 1832, p. 3-4.
16 Schmal 1832, p. 6, 8-13.
17 Schmal 1832, p. 18-19, 29, 44.
18 Schmal 1832, p. 20, 29-31.
19 Schmal 1832, p. 35, 37-38, 47-48.
20 Schmal 1832, p. 35-36, 45, 91-92.
21 Schmal 1832, p. 42, 45-46,

22 Schmal 1832, p. 55-57.
23 Schmal 1832, p. 79-80, 90.
24 Schmal 1832, p. 80-82.
25 Schmal 1832, p. 88-89.
26 Schmal 1832, p. 87, 89.
27 Schmal 1832, p. 87.
28 Schmal 1832, p. 60-61, 65, 67, 77-78, 90.
29 Schmal 1832, 69, 78.
30 Schmal 1832, 68-69.
31 Schmal 1832, p. 68.
32 Schmal 1832, p. 62, 66, 71.
33 Schmal 1832, p. 69.
34 Schmal 1832, p. 70-73.
35 Schmal 1832, p. 59, 73-74.
36 Schmal 1832, p. 74.
37 Schmal 1832, p. 75.
38 Schmal 1832, p. 74-75.
39 Price 2018, p. 29-43.
40 Schmal 1832, p. 45, 78.
41 Zie ook het *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde* (1998), p. 216 ‘Ltk. 2231: “Boertige mengelingen en puntdichten van N.W. Schmal” (i). Enige honderden komische gedichten verzameld door en deels van de hand van N.W. Schmal. Begonnen in 1822, in 1829 voortgezet door zijn vriend W.E. Smit, toen Schmal naar Indië vertrok, tot ca. 1834. Met register, opgemaakt door Smit (iii-x). Papier in 20, 120 ff., 310:200 mm. Twee handen: [i], 1-156, 157 (Schmal); [iii-x], [156a-b], 157-226 (Smit). Halflinnen band.’
42 *Boertige Mengelingen en Puntdichten van N.W. Schmal.* Hs. UB Leiden, LTK 2231. Online raadpleegbaar via de Leiden University Libraries Digital Collections: https://digitalcollections.universiteitleiden.nl/view/item/ 312888o#page/1/mode/1up.
43 Schmal, hs. UB Leiden, LTK 2231, p. 13.
44 Schmal, hs. UB Leiden, LTK 2231, p. 14.
45 Vergelijk Sliggers (red.) 1995.
46 Schmal, hs. UB Leiden, LTK 2231, p. 157.
47 ‘Afscheids- en zegenwensch door my, Willem Egbert Smit, aan mynen waarden vriend Den WelEd. Gestr. Heer N.W. Schmal, benevens deszelfs waardige Echtgenote en hunne drie lieve kinderen by hun vertrek uit de stad Haarlem op den 3e novr. 1829 naar de Oost-Indiën’. Hs. UB Leiden, LTK 2231, p. 158.
48 De dood van Willem Schmal ‘op zee’ werd aangegeven bij de Burgerlijke Stand van Voorburg: ‘Kind is overleden in de Indische Oceaan Zuiderbreedte 17? 26’ en 88? 55’ Oosterlengte’. Dat gold ook voor het overlijden van Helena Schmal-Renaud: ‘Overleden in de Oceaan 31? 32’ Noorderbreedte en 35? 35’ Westerlengte aan boord van het schip genaamd Het Schoon Verbond’. Gemeentebestuur Voorburg: Burgerlijke Stand, Overlijdensakten Leidschendam-Voorburg, aktenummer 1831-17 en 1831-18.
49 Schmal, hs. UB Leiden, LTK 2231, p. 159-160, 177.
50 Schmal, hs. UB Leiden, LTK 2231, p. 159-160.
51 Schmal, hs. UB Leiden, LTK 2231, p. 177-178.

52 Zierikzee huwelijksakten burgerlijke stand, Zierikzee, archieftoegang 25, inv. nr. ZIE-H-1832, 8 augustus 1832, aktenr. 22.
53 Trouwde hij misschien met een nicht? Dat heb ik niet kunnen achterhalen.
54 Informatie uit Burgerlijkse Stand in het Zeeuws Archief, geraadpleegd via de website wiewaswie.nl.
55 *Vaderlandsche Letteroefeningen* 1832, p. 730.
56 Veth [z.j.], p. 1; Vollebregt 1990.

Rick Honings (1984) is Scaliger-hoogleraar en verbonden aan het Leiden University Centre for the Arts in Society (LUCAS). Zijn onderzoek richt zich voornamelijk op de Nederlandse negentiende-eeuwse en Nederlands-Indische literatuur. Momenteel werkt hij met een team aan het door NWO gefinancierde Vidi-onderzoeksproject *Voicing the Colony. Travelers in the Dutch East-Indies, 1800-1945*. Hij is hoofdredacteur van *Indische Letteren*.

Indische Letteren

Tijdschrift van de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde

Uitgever
Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

Lidmaatschap van de Werkgroep
Het lidmaatschap van de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde staat in principe open voor iedereen. De contributie bedraagt € 30,– per jaar (abonnementen buitenland € 40,–). Leden ontvangen het tijdschrift gratis. Men kan zich opgeven als lid door de contributie over te maken op nummer NL65INGB0001977068 van ING bank ten name van de Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde te Leiden, onder vermelding van 'Indische Letteren nieuw lid' en uw volledige adres. Mail uw gegevens en e-mailadres ook naar bestel@verloren.nl.

Losse nummers
€ 10,00 of € 12,50 (themanummer) inclusief portokosten Nederland. Voor het buitenland worden de extra portokosten berekend. Het totale bedrag graag vooraf overmaken op rekening: NL65INGB0001977068 t.n.v. Werkgroep Indisch-Nederlandse Letterkunde te Leiden, o.v.v. het betreffende nummer en uw adresgegevens.

Aanwijzingen voor de auteurs
Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij worden door het redactiesecretariaat of de hoofdredacteur toegezonden.
De redactie behoudt zich het recht voor aangeboden kopij voor plaatsing te wijzigen of te weigeren.

Productie Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum, www.verloren.nl

ISSN 0920-6949

LEEFTIJDEN

36ste jaargang / nummer 4 / december 2021

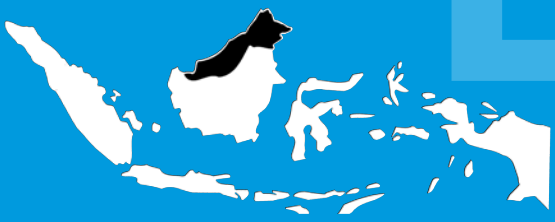

9 789087 049782